

Kirjaukset alaikäisen päätöksyvystä

Marke Hietanen-Peltola, ylilääkäri

10.5.2023 Kirjaaminen ja tiedonhallinta opiskeluhuollon psykologin asiakastyössä

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Esityksen sisältö

- Alaikäisen
 - oikeudet
 - informointi
 - päätöskyvyn arviointi
- Kirjaus alaikäisen päätöskyvystä ja tietojen luovuttamisesta huoltajille
- Case-esimerkkejä

Alueellisesti tarvitaan....

- potilastietojärjestelmäkohtaista koulutusta, jossa opastetaan alaikäisen päätöskyvyn kirjaamisen teknisiä ratkaisuja
- organisaatiokohtaisia ohjeita alaikäisten tietojen käsittelystä – kaikille ammattiryhmille, ml. toimistohenkilöstö
- ammattiryhmän sisäistä keskustelua alaikäisten asiakkaiden päätöskykyisyydestä ”tyypillisissä asiakaskontakteissa” – jokainen tekee kuitenkin ratkaisut itsenäisesti

Esityksen (lainsäädännön) termeistä...

- **hoito** = terveyden- ja sairaanhoito eli sisältää myös terveydenedistämisen ja kaiken opiskeluhuollon psykologin yksilökohtaisen työn
- **potilas** = lapsi, oppilas tai opiskelija jonka asian äärellä psykologi työskentelee
- **potilasasiakirjat** = terveydenhuollon ammattihenkilöiden (tässä psykologin) laatimat kirjaukset potilaan hoidon toteuttamiseksi
- **terveydenhuolto** = terveydenhuollon ammattihenkilön (psykologin) toiminta, myös silloin kun työskentelee esim. Helsingin opetustoimessa, yksityiskoulussa tai ns. ostopalvelopsykologina

Alaikäisen oikeudet terveydenhuollossa

Alaikäisen potilaan asema on ollut sama jo 30 vuotta – tässä ei mikään ole muuttunut

- Määritellään potilaslaissa (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/**1992**, 7 §)
- Terveystieteiden palveluissa tulee selvittää alaikäisen lapsen ja nuoren mielipide hoitoonsa aina, kun se hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden on mahdollista
- On tärkeää, että lapsi ja nuori saa sanoa oman mielipiteensä ja näkemyksensä sekä esittää kysymyksiä silloinkin, kun hän ei vielä voi itse päättää hoitoon liittyvistä asioistaan

Ratkaisevaa on päätösikyky

- Alaikäinen voi päättää hoidostaan silloin, kun terveydenhuollon ammattihenkilö arvioi, että hän ikänsä ja kehitystasonsa perusteella on kykenevä asian vaatimaan päätöksentekoon
 - Laki ei tunne mitään päätösikykyisyyden ikärajaa, vaan ammattilainen tekee arvion aina tapauskohtaisesti huomioiden asian laadun
- Päätösikykyinen alaikäinen saa päättää tietojen luovuttamisesta huoltajilleen (Potilaslaki 9§, Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä 703/2023, § 51)
- Kun alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, hoidetaan häntä yhteistyössä vanhempien, muun huoltajan tai muun laillisen edustajan kanssa

Alaikäisen informointi potilasasiakirjoista

Alaikäiselle kerrotaan

- Potilastietojen kirjaamisesta yleensä
 - Mitä kirjataan ja miksi
 - Ketkä kaikki ammattilaiset pääsevät tietoja katsomaan
- Mahdollisuudesta itse nähdä tai saada omat potilastiedot
 - Omakanta
 - Terveystietojen huollosta pyytämällä
- Huoltajien oikeudesta saada tiedot ”automaattisesti” siihen asti kunnes lapsi tai nuori voi itse päättää hoidettavasta asiasta
- Oikeudesta itse päättää huoltajien tiedonsaantioikeudesta silloin, kun kykenee päättämään hoidostaan
- Ammattilaisen velvollisuudesta arvioida päätöskyky ja toimia sen mukaan
- Lakisääteisistä velvoitteista kertoa tietoa eteenpäin tietyissä tilanteissa, esim. lastensuojeluilmoitus, väkivallan uhka, opetuksen järjestäminen

Vastuu informoinnista on ammattilaisella

- Informaatio annetaan lapsille ja nuorille iän ja kehitystason mukaisesti
- Asioita on syytä kerrata uusilla käynneillä
- Informaatiota voidaan antaa myös nettisivuilla, odotushuoneen seinällä, jaettavana materiaalina, koulun tiedotteissa yms.
- Tietoa voidaan antaa osana terveystiedon opetusta, hyvinvoinnin teemapäiviä tai opiskeluhuoltopalveluiden esittelyssä
- Tärkeää on kaikissa lasten ja nuorten palveluissa informoida myös huoltajia, huomioiden lapsen senhetkinen ikävaihe, mutta myös tulevaisuus

Alaikäisen päätöskyvyn arviointi

Milloin alaikäisen päätöskykyä arvioidaan?

- Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa tulee kaikissa tilanteissa kuulla alaikäisen ajatuksia hoidostaan
- Yksin vastaanotolle tulevan lapsen tai nuoren päätöskykyä arvioidaan aina.
 - Jos alaikäinen todetaan kykeneväksi päättämään hoidostaan, voi huoltajiin olla yhteydessä vain hänen luvallaan
- Myös silloin, kun lapsi tai nuori on vastaanotolla yhdessä vanhemman kanssa, tulee päätöskykyä arvioida
 - Vanhempi ja alaikäinen voivat olla eri mieltä siitä, miten asiassa edetään
 - Päätöskykyinen alaikäinen voi kieltää tiedonsaannin toiselta, ei vastaanotolla olevalta, huoltajaltaan (kielletään tiedot huoltajilta omakannassa)

Miten päätöskykyä arvioidaan?

- Arvio syntyy vuoropuhelussa alaikäisen kanssa
 - Aikaisemmista potilasasiakirjoista voi saada tietoa siitä, miten nuori on aikaisemmin hoitanut asioitaan.
 - Arvio tehdään kuitenkin aina suhteessa hoidettavaan asiaan ja juuri sen hetkiseen tilanteeseen
- Arvio on vaikutelma, joka syntyy keskusteltaessa
 - Dynaaminen ja elävä, voi muuttua asian edetessä
 - Kyse ei ole objektiivisesta arvioista kognitiivisesta tasosta

Mihin kiinnitän huomioni arvioinnissa?

- Arvioon tarvittava vuoropuhelu on ammattilaisen vastuulla
- Kerrotaan tilanteesta sekä etenemis- ja hoitomahdollisuuksista siten, että alaikäinen varmasti ymmärtää ne
- Havainnoidaan miten alaikäinen kuuntelee ja reagoi sekä sitä mitä hän kysyy
- Muodostuu senhetkinen arvio alaikäisen kyvystä käsitellä tilannettaan

Arvio on dynaaminen

- Tapaamisten jatkuessa ja hoidettavan asian edistyessä voi arvio alaikäisen kyvystä hoitaa omaa asiaansa muuttua
- Tilanne voi muuttua vakavammaksi, jolloin voidaan päätyä siihen, ettei alaikäinen kykenekään hoitamaan asiaa ilman huoltajiaan, vaikka aloitettaessa näin arvioitiin
- Ajan kuluessa tilanne voi muuttua sellaiseksi, että alaikäinen kykenee siitä päättämään. Pitkän hoitosuhteen aikana alaikäinen kasvaa ja kypsyä
- Hoidon aikana voi esiin tulla myös muita asioita, joiden kohdalla arvio on tehtävä uudestaan

Ei-päätös kykyinen alaikäinen yksin vastaanotolla

- Kun alaikäinen on yksin vastaanotolla ja hänet todetaan kykenemättömäksi hoitamaan asiaansa on aina oltava yhteydessä huoltajaan
- Pelkkä em. kirjaus ja tietojen näkyminen huoltajille Omakannassa ei korvaa yhteydenottoa huoltajiin

Kirjaus alaikäisen päätöskyvystä ja tietojen luovuttamisesta huoltajille

Rakenteinen kirjaamistapa tulee käyttöön, kun se potilastietojärjestelmässä on mahdollista

- Potilastietojärjestelmään tehdään rakenteinen kirjaus alaikäisen päätöskyvystä ja tietojen luovuttamisesta huoltajille
- Päätöskykyisen alaikäisen huoltajia koskeva kiello kirjataan alaikäisen omaa tahtoa noudattaen – ei ammattihenkilön näkökulmasta
- Tieto kirjataan jokaisessa palvelutapahtumassa eli jokaisella käynnillä, puhelussa jne.

Alaikäisen tietojen näyttäminen Omakannassa

- Aiempi 10-vuoden ikäraja alaikäisen tietojen näyttämisessä poistuu uudella tavalla kirjattujen potilastietojen kohdalla
- Omakanta päättelee terveydenhuollossa tehdyn kirjauksen perusteella, voidaanko kirjaus näyttää alaikäisen huoltajille
 - Kirjaus koskee molempia huoltajia. Kieltoa ei voi kohdistaa vain toiseen huoltajaan
 - Alaikäinen itse näkee Omakannasta aina omaa hoitoaan koskevat kirjaukset

Rakenteiset kirjaamisvaihtoehdot – näistä aina valittava yksi

- 1) Ei-päätöskykyinen alaikäinen, tiedot luovutetaan huoltajille
- 2) Päätöskykyinen alaikäinen, sallii tietojensa luovuttamisen huoltajille
- 3) Päätöskykyinen alaikäinen, kieltää tietojensa luovuttamisen huoltajille
- 4) Alaikäisen päätöskyky ei tiedossa, tietoja ei luovuteta huoltajille

1. Ei-päätöskykyinen alaikäinen, tiedot luovutetaan huoltajille

- Terveystieteiden ammattihenkilö valitsee tämän vaihtoehdon arvioituaan, että alaikäinen ei ole kyvykäs päättämään hoidostaan
- Käynnin tiedot näytetään huoltajille Omakannassa ja voidaan luovuttaa huoltajille terveydenhuollossa

2. Päätöskykyinen alaikäinen, sallii tietojensa luovuttamisen huoltajille

- Terveydenhuollon ammattihenkilö valitsee tämän vaihtoehdon arvioituaan, että alaikäinen kykenee päättämään hoidostaan, ja alaikäinen sallii tietojensa luovuttamisen huoltajille
- Käynnin tiedot näytetään huoltajille Omakannassa ja voidaan luovuttaa huoltajille terveydenhuollossa

3. Päätöskykyinen alaikäinen, kieltää tietojensa luovuttamisen huoltajilleen

- Terveydenhuollon ammattihenkilö valitsee tämän vaihtoehdon arvioituaan, että alaikäinen kykenee päättämään hoidostaan, ja alaikäinen kieltää tietojensa luovuttamisen huoltajille
- Käynnin tietoja ei näytetä huoltajille Omakannassa eikä niitä luovuteta huoltajille terveydenhuollosta

4. Alaikäisen päätöskyky ei tiedossa, tietoja ei luovuteta huoltajille

- Vaihtoehtoa saa käyttää vain silloin, kun alaikäistä ei ole tavattu tai häneen ei ole ollut muuta reaaliaikaista yhteyttä, eikä hänen päätöskykyään ole voitu arvioida.
- Esimerkiksi
 - Kun toisesta terveydenhuollon yksiköstä saapuu lähete
 - Tehtäessä merkintöjä tutkimustuloksista ennen ensimmäistä tapaamista
 - Konsultaatiotilanteet
- Terveydenhuollon ammattihenkilön tulee muuttaa tämä vaihtoehto siinä vaiheessa, kun alaikäisen tahto on mahdollista selvittää

Viivästäminen

- Jää mahdollisuutena edelleen käyttöön
 - Tiedot tulevat Omakantaan näkyviin viiveellä, jonka pituuden ammattilainen voi valita
- Viivästämistä käytetään silloin, kun ammattihenkilö arvioi, että tietojen näkyminen huoltajille ja/tai alaikäiselle itselleen voisi vaarantaa lapsen turvallisuuden.
- Viivästäminen estää käynnin tietojen näkymisen huoltajilta sekä alaikäiseltä itseltään Omakannassa
 - Jos halutaan estää tietojen huoltajille näkyminen, tehdään viivästys siihen asti kunnes lapsi täyttää 18-vuotta.

Esimerkkitapauksia

9 –vuotias tyttö ja pelot

- Äiti ottaa yhteyttä koulupsykologiin tokaluokkalaisen tytön pelkojen vuoksi. Psykologi tapaa lasta yhdessä äitinsä kanssa ja sovitaan jatkotapaamisista, johon tyttö tulisi yksin.
- Keskustelussa käy ilmi, että vanhemmat ovat eronneet ja heillä on yhteishuoltajuus. Tapaamiset isän kanssa ovat kuitenkin hyvin satunnaisia. Äiti kokee, ettei isä osallistu tytön arkeen mitenkään ja toivoo, että isä ei saisi lainkaan tietää psykologilla asioinnista.
- Psykologi arvioi tytön ei-päätösikykyiseksi asiansa hoitamisessa ja äidin toiveesta huolimatta hän valitsee kirjaamisessa vaihtoehdon yksi, jolloin tytön tiedot ovat molemmille huoltajille ja myös tytölle nähtävissä Omakannassa. Molemmilla huoltajilla on oikeus alaikäisen tietoihin.

14 –vuotias jännittäjä nuori

- Nuori on hakeutunut psykologille ja haluaa jutella jännittämisestä. Erityisesti esitelmät ja koulun ruokalaan meno ovat vaikeita. Muuten asiat ovat kunnossa, koulu ja harrastukset sujuvat hyvin ja kaverisuhteet toimivat.
- Nuori haluaisi apua jännittämiseen, mutta ei missään nimessä halua kertoa huoltajilleen asioinnista psykologilla. Vanhemmat kun ovat aina arvostaneet reippautta ja rohkeutta.
- Nuori on itse hakenut apua pulmaansa ja vaikuttaa kykenevältä hoitamaan asiaansa. Psykologi sopii uuden käynnin ja kannustaa nuorta kertomaan kotona edes toiselle vanhemmalle pulmastaan. Hän myös tarjoutuu olemaan apuna kertomisessa, vaikka yhdessä tehdyllä puhelulla. Nuori jää miettimään asiaa.
- Terveystieteiden ammattihenkilö valitsee kirjaamisessa vaihtoehdon 3 päätöskykyinen alaikäinen, ei salli tietojen luovuttamista huoltajille
- Tiedot näkyvät nuorelle Omakannassa, mutta ei huoltajille

12 -vuotias ja perheen murheet

- Alaikäinen tuo tapaamisessa yksin olleensa psykologille tietoon uusperheessä välillä vallitsevan kireän tunnelman ja riidat. Ei halua vanhempien, etenkin etävanhemman, tietävän, että on puhunut uusperheen asioista koulussa.
- Tilanne ei vaikuta vakavalta. Psykologi arvioi päätöskyvyn ja kirjaa sen rakenteisesti: päätöskykyinen alaikäinen, kieltää tietojen luovuttamisen huoltajille.
 - Käyntitekstiin kirjataan arvion peruste eli keskustelu alaikäisen kanssa
- Sovitaan uusia tapaamisia. Kolmannella käynnillä oppilas tuo esiin mielialan pysyvän mataluuden ja kysyttäessä myöntää itsetuhoiset ajatukset.
- Psykologi toteaa, ettei alaikäinen kykene hoitamaan asiaansa ja tekee kirjaukset sen mukaisesti sekä on yhteydessä huoltajaan jatkosuunnitelman laatimiseksi.

Lisätietoja

- [Alaikäisen itsenäisen päätöskyvyn arviointi terveydenhuollossa](#)
- Alaikäinen ja Kanta-palvelut –toimintamalli terveydenhuoltoon ja apteekeille: <https://yhteistyotilat.fi/wiki08/display/TAPAJULK>
- <https://extraverkkokoulu.kela.fi/moodle/login/index.php>
- <https://www.kanta.fi/alaikaisen-puolesta-asiointi>
- <https://www.kanta.fi/nuorille>